

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду, донетој на седници од 20. маја 2024. године, одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидата Александра Васиљевића под називом: „Изградња верских објеката - правни и црквеноправни аспекти“. У том својству, Наставно-научном већу подносимо следећи

РЕФЕРАТ

О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

1.1. Подаци о кандидату

Кандидат Александар Васиљевић рођен је 07.10.1996. године у Љубовији, Република Србија.

Завршио је основну школу „Петар Враголић“ у Љубовији са одличним успехом и средњу Техничку школу ГСП у Београду као носилац Вукове дипломе.

Основне академске студије уписао је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду школске 2015/16 године. На богословско-пастирском смеру, дипломирао је 26.09.2019. године, са просечном оценом 9,24. Током основних студија био је стипендиста Управе за сарадњу са црквама и верским заједницама и Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

На Правном факултету Универзитета у Београду је школске 2019/20 године уписао мастер академске студије, правно-историјски модул, компаративно-историјски под-модул. Дипломирао је 30. септембра 2020. године са просечном оценом 9,75, одбранивши мастер рад на тему „Савремени Устав и богослужбени устав Свете Горе“.

На Православном богословском факултету Универзитета у Београду је школске 2020/21 године уписао мастер академске студије, теолошки смер, литургијско-правни под-модул. Мастер студије завршио је 18. новембра 2021. године са просечном оценом 9,78, са одбрањеним мастер радом на тему „Државно-црквено право и слобода вероисповести“.

Докторске студије на Правном факултету Универзитета у Београду уписао је школске 2020/21 године, правно-историјска ужа научна област. Положио је испите из предмета: Методи научно-истраживачког рада и вештине оценом 10, Римско право оценом 9, Упоредна правна традиција оценом 10, Национална историја државе и права оценом 10, Западна правна традиција оценом 10, Историја државно-црквеног права оценом 10, и одбранио је семинарски рад под називом „Канонско-правна анализа неотклоњивих брачних сметњи“.

Као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја био је ангажован на Институту за упоредно право у Београду, од 14. маја 2021. до 31. јануара 2023. године. Од 1. фебруара 2023. године је са истим статусом укључен у рад Института за европске студије у Београду. На Институту је ангажован на пословима организације научних скупова, похађања и учествовања на националним и међународним скуповима, писању научних радова и реферата, као и уређивања зборника радова из области правне историје и државно-црквеног права.

Кандидат је од 2015. године клирик Епархије банатске и чтец при храму Вазнесења Господњег у Борчи.

Говори течно енглески, служи се грчким и руским језиком.

Александар Васиљевић је написао и објавио следеће научне радове:

1. „Утицај секуларизације и лаицитета на развој државно-црквеног права“, у: *Прилози државно-црквеном праву Србије* (ур. Владимир Чоловоћ, Владимир Ђурић), Институт за упоредно право, Београд 2022, 9 - 24.
2. „Razlike u komparativističkim teorijama Alana Votsona i Patrika Glena“, *Strani pravni život* 66/3, Beograd 2022, 463 – 476.
3. „Канонскоправна анализа неотклољивих брачних сметњи“, *Богословље* 81/1, Београд 2022, 59 – 76.
4. „Синодски текстови православних цркава о биоетици: (Николаос Г. Којос, Биоетика: синодски текстови православних цркава)“, приказ књиге, *Зборник Матице Српске за друштвене науке* 186/2, Нови Сад 2023, 257 – 259.
5. „Правна заштита црквене имовине: правно-историјска анализа, Устав Српске Православне Цркве и Закон о црквама и верским заједницама“, у: *Државно – црквено право*, (ур. Велибор Џомић, Зоран Вуковић), Крагујевац 2023, 315 – 332.
6. „Државно-правни извори верског градитељства“, у: *Савремено државно-црквено право* (ур. Владимир Ђурић, Далибор Ђукић), Београд – Будва 2023, 485 – 501.
7. „Међународно-правни аспекти слободе вероисповести: рецепција, изазови и заштита у српском правном поретку“, *Црквене студије* 21/24, Ниш 2024, 449 – 463.

1.2. Подаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација кандидата Александра Васиљевића носи назив „Изградња верских објеката – правни и црквеноправни аспекти“, има 236 страница А4 формата (фонт *Times New Roman* 12, проред 1, маргине 20 mm) и у потпуности је у складу са захтевима Универзитета у Београду у погледу форме и садржаја докторске дисертације.

У дисертацији се налази насловна страна на српском и енглеском језику, страна са информацијама о ментору и члановима комисије, страна са подацима о докторској дисертацији на српском и енглеском језику која укључује резиме и кључне речи, шест

страница садржаја, попис литературе на 23 странице и биографија аутора.

Истраживачку грађу за докторску дисертацију чине домаћи и страни правни извори, научни радови, уџбеници, зборници радова, као и примери техничке документације верских објеката.

Дисертација обухвата увод, десет глава и закључак, са укупно 703 фусноте у тексту. Списак цитране литературе обухвата библиографске јединице на домаћем и страним језицима, правне изворе домаћег права и интернет изворе.

Коришћењем програма *iThenticate* Универзитетска библиотека Светозар Марковић проверила је оригиналност ове докторске дисертације. Увидом у извештај који нам је достављен установили смо да индекс сличности износи 18%, а утврђене појединачне сличности са другим објављеним текстовима износе у девет случајева 1% и у осталим случајевима мање од 1%. Ментор проф. др Далибор Ђукић дао је позитивну оцену оригиналности докторске дисертације утврдивши да је наведени индекс сличности последица цитирања, библиографских података, упућивања на правне прописе, коришћења општих места и података и библиографских података о коришћеној литератури.

2. Предмет и циљ дисертације

Кандидат образлагање предмета и циља дисертације започиње указујући да је фокус његовог истраживања на хришћанској (православној) цркви, као најдоминантнијој вероисповести у Републици Србији, с тим што је поступак изградње верских објеката нормиран прописима световног права идентичан за све регистроване верске организације. Разлике у поступку изградње везане су искључиво за аутономноправне прописе цркава и верских заједница.

Од појаве хришћанства до данашњих дана црква има потребу за својим покретним и непокретним добрима. У првим вековима, када је хришћанство било забрањена религија, црква је била приморана да своје непокретности скрива у виду приватне

имовине свештеника и архијереја. Промене су уследиле након доношења Миланског едикта (313. године), којим је хришћанство правно изједначено са другим религијама, а Црква је добила право да стиче имовину и да слободно гради верске објекте. Теодосијев кодекс и Јустинијанова кодификација римског права су у потпуности правно утемељили правне основе изградње верских објеката. Поменути три извора су пресудна за настанак и еволуцију верског градитељства у хришћанству, као и за напредак и развој правне регулативе која уређује ово питање. Након њих је градитељство напредовало у значајној мери, да је у више наврата имало и негативну конотацију. Интервенцијом светих отаца цркве кроз доношење црквених правила на васељенским и помесним саборима, изградња верских објеката своје основе добија и унутар аутономног права цркве.

Наведене правно-историјске околности посебно су важне за ово истраживање јер указују да изградња хришћанског верског објекта не подразумева само жељу и финансијску могућност владара или појединца да сагради храм, већ да у потпуности мора бити испоштована правна и црквеноправна регулатива којом је уређена изградња верских објеката. Из перспективе данашњег приступа изградњи, аутор наглашава потребу праћења и истраживања еволуције световног и аутономног права па је с тим у вези фокус истраживања усмерен и на савремени правни и црквеноправни приступ изградњи верских објеката.

У овом раду преплићу се четири научноистраживачка метода, а то су правноисторијски, упоредноправни, нормативноправни и аналитички метод.

Примена правноисторијског метода евидентна је у поглављу које се бави црквеном имовином и имовинскоправним односима између организационих јединица цркава и верских заједница. Правноисторијском анализом утврђено је да се питање уређивања статуса црквене имовине везује за прве векове хришћанства. Након Миланског едикта (313. године), када је хришћанство постало религија изједначена са другим религијама Римског царства, омогућено јој је поседовање сопствене имовине. Јустинијановом интервенцијом питање црквене имовине уздигнуто је на један виши ниво. Аутономно право хришћанске цркве засновано је на канонима васељенских и помесних сабора којима је прописан начин управљања и располагања црквеном имовином као и имовинска овлашћења епископија, односно надлежног архијереја. Правноисторијски

метод је коришћен и приликом анализе развоја ктиторског, основатељског и патронатског права. На основу улоге коју су ктитори, основатељи и патрони имали у средњовековној Србији и њиховог правног статуса у аутономном праву, формиране су правне норме које се на њих односе и које уређују њихова права и обавезе у вези са изградњом верског објекта.

Упоредноправни метод примењен је код анализе процедуре доношења одлука о изградњи у православној и римокатоличкој цркви, али и јеврејској и исламској верској заједници. Аутор указује и на неопходност узимања у обзир објективних потреба наведених цркава и верских заједница када је реч о изградњи верских објеката, које се утврђују на основу њихових аутономних прописа и унутрашње организације.

Упоредноправни метод посебно је наглашен у деветом поглављу рада, у коме су на основу упоредно-правне анализе неколико европских држава представљени различити правни режими верског градитељства. Познавање и интеракција између правних решења различитих система посебно су важан елемент теорије права. Позајмљивање односно трансплантовање правних решења позитивно утиче на развој и унификацију права што потврђује и пример верског градитељства.

Нормативноправни метод је највише примењиван у изради ове докторске дисертације. Као најважнији прописи коришћени у истраживању наведени су Закон о црквама и верским заједницама, Закон о планирању и изградњи и Устав Српске Православне Цркве. Од посебне важности за истраживање су урбанистички планови, неопходне потврде и дозволе које претходе изградњи али и прописи којима је уређено извођење радова на верском објекту.

Урбанистички план је документ којим се усмерава и регулише организација простора у насељима. У раду је указано да доношење плана генералне регулације (ПГР) којим се одређује намена земљишта и елементи регулације за урбана и већа рурална насеља има посебан значај за верске организације. На основу плана и начина на који се он предвиђа и доноси, утиче се на питање одабира локација за изградњу нових верских објеката.

За предмет овог рада важан је и поступак који претходи извођењу радова који се огледа у добијању свих неопходних услова и дозвола. Међу најважније се убрајају локацијски услови предвиђени планом генералне регулације без којих се не може издати грађевинска дозвола. Услови који претходе почетку радова су и сагласност надлежног министарства и сагласност надлежног верског великодостојника за изградњу верског објекта. На примеру православне цркве, без сагласности и благослова надлежног архијереја не може се започети изградња верског објекта. Свака епархија на челу са епископом води евиденцију о броју верника и потребама за верским објектима. Након што се потреба за новим верским објектима утврди унутар верске организације, приступа се испуњавању услова које предвиђа државно, односно световно законодавство.

Нормативноправни метод коришћен је и код анализе прописа који уређују извођење и обезбеђивање радова. Наиме, Закон о црквама и верским заједницама прописује да свака црква и верска заједница самостално организује и води грађевинске радове. Сваки верски службеник који је задужен за територијалну јединицу на којој се изводе радови, дужан је да у складу са сопственим могућностима и знањима контролоше изградњу, посебно када је реч о стилу и намени објекта. Са друге стране, световни прописи прописују да контрола изградње верских објеката подлеже инспекцијском надзору који спроводи грађевинска инспекција.

Аналитички метод примењен је код анализе финансирања изградње верских објеката. Познато је да се највећим делом финансирање верских објеката обавља из сопствених средстава цркава и верских заједница. У православној цркви, црквена општина је у обавези да обезбеди средства за изградњу, обнову и одржавање храма, док епархија има задатак да такав подухват помогне. Средства још могу бити обезбеђена из сопствене имовине, фондова, легата, прилога и поклона.

Код анализе буџетског су/финансирања изградње, неопходна је примена аналитичке методе како би се раздвајањем целине прецизно дефинисала вредност су/финансирања и услови које претходно морају бити испуњени. Надлежни орган локалне самоуправе може у буџету предвидети средства за изградњу у складу са потребама и могућностима али и сразмерно броју верника.

Циљ истраживања је да се кроз пример црквеног градитељства православне цркве представи комплетан правни и црквеноправни поступак изградње верских објеката у Републици Србији. Аутор је успео да истраживање спроведе тако да оно буде од несумњивог теоријског значаја, али и практичне користи за све државне и црквене службенике али теоретичаре заинтересоване за правни режим, односно правну регулативу којом је уређена изградња верских објеката. Докторска дисертација даје холистички увид и преглед свих активности везаних за изградњу верског објекта како у верском, тако и у световном праву, при чему се указује на њихово слагање и неслагање, уподобљавање, асимилацију и комплементарност. Кроз анализу аутономног и световног права представљен је детаљан процес припреме која претходи изградњи, као и сами начини изградње и употребе неког верског објекта. У вези са тим анализиран је читав низ активности које претходе изградњи, почевши од утврђивања постојања објективне потребе за новим верским објектима, као и узимања у обзир потреба цркава и верских заједница и начина на који се она може утврдити. Циљ који се постиже истраживањем је утврђивање детаљаног поступка који претходи почетку радова у световном и аутономном праву кроз низ потребних докумената и сагласности неопходних за почетак изградње.

Истраживање ће допринети бољем схватању начина извођења грађевинских радова уз све неопходне контроле и надзоре, како од државних тако и од верских органа. Поред финансирања и извођења радова, рад има за циљ да допринесе бољем разумевању правних последица верског статуса изградње као и имовинскоправног статуса верских објеката. Посебан циљ рада постигнут је упоредноправном анализом изградње верских објеката, где се уочава да различити државно-црквени односи производе различите последице у домену верског градитељства.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Кандидат је поставио три основне радне хипотезе:

Прва хипотеза гласи: „верски објекат као вишедимензионална категорија мора бити прилагођен верском аутономном праву и световном праву“. У науци не постоји

јединствена и општеприхваћена дефиниција верског објекта, али постоји сагласност да се ради о месту највишег достојанства, месту где се остварује најприснија заједница верника и Бога. У контексту православне цркве, зграда храма постала је средиште укупног хришћанског живота, спајајући изнад света преко свете Евхаристије, општу цркву са локалном и са сваким верником појединачно. Зато је зграда храма морала бити таква да осликава цркву као заједницу верника и да представља јасан знак са обликом који позива и опомиње. У прошлости облик и стил цркве имали су много већу вредност. У савременом друштву постоје многе грађевине које свој облик дефинишу као знак препознатљивости. Данас је очигледно много теже градити као у прошлости верски објекат који ће бити знак и обележје једног места, који ће својим торњем, куполом или звонницама дати визуелно препознатљив печат месту. Са својим звонницама и куполама тешко да се данас може супротставити небодерима који су знак одређеног материјалног, технолошког и другог статуса. Ипак право верског објекта да буде истакнут и запажен остало је до данас исто. Православна црква је успела да сачува свој градитељски идентитет захваљујући вишевековној традицији и архитектури коју потврђују црквени прописи.

Основни појмови градитељства верског објекта везани су за његову оријентацију и идентификацију, пошто грађевина има увек јасно одређен и аутономно правним нормама прописан начин на који ће бити постављена на терену. При изради пројектне документације а касније и при самој изградњи, пројектанти и градитељи су се по правилу служили већ постојећим узорима. Градитељско искуство се преносило најчешће у занатском смислу а не на теоретском или научном. На све ово световно законодавство се вековима уназад прилагођавало остављајући верским великодостојницима право да на питање изгледа и положаја храма у простору сами дају адекватан одговор. Усаглашеност световног и аутономног права уочљива је на примеру доношења одлуке о изградњи верских објеката, где потребе и интересе конкретно православне цркве у српским градовима световно законодавство скоро да не доводи у питање. Потврда овога је интервенција државе преко јединице локалне самоуправе у виду обезбеђивања целокупне документације неопходне за изградњу као и су/финансирања изградње верских објеката православне цркве. Код других цркава и верских заједница процес изградње верских објеката знатно је сложенији из разлога што им је услед мањег броја верника, много теже

да испуне основне планерске и урбанистичке критеријуме на основу којих световне власти оправдавају иницијативу за изградњом нових верских објеката.

Друга хипотеза гласи: „Световно право је инструмент који подстиче, прати и осигурава изградњу верских објеката“. Правни аспекти изградње верских објеката обухватају низ активности које претходе извођењу грађевинских радова на одређеном верском објекту. Наиме, световно право поставља одређене нормативе које су цркве и верске заједнице дужне да испоштују. Нормативи се углавном односе на потребе града или насељеног места за одређеним верским објектом који се утврђује на неколико начина од којих је најважнији релевант попис становништва, традиција и култура народа. Верска организација може градити верски објекат у сваком месту у којем има од 8 000 до 10 000 становника. Када је реч о мањим местима, верски објекти се гради и у местима са доста мање верника (од 3 000 до 5 000 становника), с тим што је ово право усмерено искључиво на традиционалну, најдоминантнију верску организацију. Традиција означава предање са колена на колена, веровање, обичај, при чему се највећи значај придаје поштовању и очувању утврђених облика, уколико је реч о грађевинама. Када говоримо о верским објектима православне цркве, традиција сведочи да се православни храм гради на узвишеном и централном делу града или насељеног места. У великим градовима то је у централном делу на главном тргу. Овде се заправо примењују византијски принципи избора локације за црквену грађевину. Градитељи верских објеката у Србији углавном користе европска искуства која преносе и на план лоцирања верских објеката. Градитељска пракса показује да је најчешћи критеријум изградње, онај који је преко Византије, средњовековне Србије, европских урбаниста и архитеката присутан и код нас, а то је постављање верских објеката у најужи центар вароши односно на централни трг. За ове објекте се може рећи да донекле одступају од центричности и симетрије коју урбанисти прате управо из разлога што мора бити испоштован и најважнији канонски критеријум из православне цркве, а то је постављање верског објекта у смеру исток-запад.

Контролисање изградње верских објеката започиње поступком издавања грађевинске дозволе, тј. потврде пројекта верског и других објеката неопходних за оснивање објекта верске организације. Стручни надзор спроводи архитекта који је

пројектовао верски објекат али и грађевински инспектор који уколико се установе одступања од техничке документације и неправилности изградње, обуставља извођење радова и затвара градилиште. Као облик контролисања изградње подразумева се и технички преглед верског објекта. Наиме, комисија која врши технички преглед објекта у обавези је да објекат посети након урађене кровне конструкције, односно изграђеног објекта у конструктивном смислу. Тек након позитивног извештаја комисије за технички преглед може се издати употребна дозвола која потврђује да је објекат спреман за употребу. Световно право познаје и праксу праћења извођења радова од стране инспекције рада, чији је задатак да утврди да ли су преузети сви нормативи који се тичу заштите на раду. На првом месту је адекватно обезбеђивање градилишта, затим поседовање елабората о заштити на раду у коме се налазе све информације о радницима који изводе радове као и њихова лекарска уверења. Даље се предузимају провере заштитне опреме радника и безбедности радника на градилишту. Када се ради о изградњи верских објеката, будући да њихова висина често прелази 10 метара неопходна је строга опрезност и сигурност радника.

Основа правне заштите новоизграђеног верског објекта огледа се у регулисаним имовинско-правним односима, који објекат штите од недозвољених правних радњи. Аутор посебну пажњу посвећује правним последицама верског статуса изградње које се односе на низ правних активности које не могу применити над објектима предвиђеним за верске потребе. Такав објекат не може бити предмет својине физичког лица, не може бити предмет купопродаје, лицитације или поклона, а карактерише га немогућност извршења и обезбеђења. Осигурање верског објекта огледа се и у пореским олакшицама од стране световне власти за све оне активности које и излази из оквира верске делатности.

Трећа хипотеза гласи: „Начела световног и начела црквеног права у области изградње верских објеката морају бити комплементарна како би се омогућило стварање једнообразног поретка који олакшава и подстиче изградњу верских објеката“. Цркве и верске заједнице на подручју одређене државе у обавези су да своје аутономне прописе спроводе искључиво уколико се они не супротстављају државним законима. Православна црква у свом учењу истиче да иако црква није царство овога света, она је у свету, па су

њени чланови у исто време чланови и државе и цркве који су обавезни да подједнако поштују црквене и државне прописе. Са друге стране црква као облик аутономног уређења, зависна је од државе у свом спољашњем положају и у својим друштвеним правима. Као таква може уживати државну заштиту, може имати одређена ограничења у своме раду али може бити и тек допуштена заједница или чак потпуно забрањена или гоњена од стране државе. Управо је правни положај цркве у зависности од државног законодавства. У Републици Србији Уставом је прописан модел строге одвојености између активности државе и цркве, с тим што се последњих деценија бележи напредак у њиховим односима. За побољшање односа између државе и цркве у великој мери је допринео развој правне дисциплине која подразумева норме које доноси држава, а којима се регулише правни положај цркава и верских заједница у РС. Развој државно-црквеног права, повољан правни положај цркава и верских заједница произвео је низ погодности од којих је посебно важно нагласити сарадњу између државе и верских организација на примеру изградње верских објеката.

Аутор у раду на веома елоквентан и прецизан начин упознаје читаоца са прописима световног и аутономног права верских организација којима се уређује изградња верских објеката. И једна и друга страна поседују особености које су посебно значајне. На пример за световно право посебно је важан поступак који претходи изградњи, а који се огледа у прикупљању неопходне документације и сагласности. Када посматрамо аутономно право, акценат је на доношењу одлуке о изградњи коју потврђују верски великодостојници, а на примеру православне цркве је то писмени благослов надлежног архијереја. Комплементарност се на овом примеру огледа кроз неопходност примене и световног и аутономног права по питању поступка који претходи изградњи.

Световно право прописује да изградња верског објекта не може почети без претходно издатих локацијских услова, односно грађевинске дозволе којом се потврђује да су испуњени сви неопходни прописани услови и да се на жељеном месту може изградити верски објекат. Аутономно право православне цркве, засновано на традицији и релевантним канонским прописима, предвиђа неопходност постављања верског објекта на узвишеном месту, са положајем исток-запад, и са постављањем храма на централном

тргу ако је реч о граду, односно у центру насељеног места ако се ради о мањим насељима и селима.

Комплементарност се уочава и у имовинском праву цркава и верских заједница. Аутономнија цркава и верских заједница огледа се у постојању одређеног правног система по коме верске организације функционишу. Тај систем може бити једноставан или сложен у зависности од њиховог унутрашњег уређења. Систем њихове унутрашње организације по природи функционисања подразумева одређена материјална средства. Право цркава и верских заједница на поседовање сопствене имовине има своју позадину у грађанском и божанском законодавству. Имовина цркава и верских заједница спада у област објеката сопствености који делимично подлежу и утицају државних закона. Као што се не мења њихова правна особина, тако објекти сопствености не мењају своју физичку природу услед тога што постају својина верских организација. То значи да имовинско право цркава и верских заједница подједнако подлеже принципима грађанског права као и свако друго, али оно ипак може добити и посебну правну квалификацију коју карактерише самосталност у погледу према њеном власнику или субјекту.

На примеру православне цркве, аутономија је омогућила право и сигурност да епископије, манастири и цркве стичу имовину. Црква је са статусом правног лица веома брзо стекла непокретну имовину за коју је било неопходно обезбедити лице које ће вршити контролу њеног управљања и рационалног располагања. Према аутономном праву православне цркве, то лице се назива економ. Државно законодавство је још у првим вековима хришћанства доносило законе који се тичу економа, а то је да свака епархија мора имати човека који брине о свеколикој црквеној имовини. Економ се поставља искључиво уз споразум цркве и државе, а то је увек најспособнији клирик одређене епархије. Економ располаже финансијама и код изградње нових верских објеката. Са дуге стране економ је и врстан познавалац права, поред аутономног црквеног познаје и световне законе, његова улога тако сведочи пример комплементарности између световних и аутономних прописа. Управо се комплементарност између световног и црквеног права при имовинском праву цркве најбоље огледа кроз активности економа као извршног познаваоца и црквених и државних закона уз неопходност поштовања и једних и других.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Александра Васиљевића под насловом „Изградња верских објеката – правни и црквеноправни аспекти“ има увод, десет делова који су структурисани на одговарајући начин и прилагођени логичком развоју теме истраживања и закључак.

У уводу су представљени предмет рада и циљ истраживања, коришћене научно-истраживачке методе и постављене радне хипотезе.

Први део дисертације посвећен је дефинисању појма верског објекта и разлици која постоји између световног и аутономног права. Ова разлика је посебно важна приликом обезбеђивања неопходне техничке документације која претходи изградњи, односно при праћењу редоследа радњи и поступака приликом извођења радова. Дефинисањем верског објекта прави се разлика између јавних објеката за обављање верских обреда (храмова, манастира, капела), и пратећих верских објеката неопходних црквеној заједници. То су парохиски домови, палионице свећа, манастирски конаци, ресторани итд.

Други део дисертације тиче се правно-историјске анализе световних и аутономно правних извора из Византије и средњовековне Србије. Допринос овог поглавља је што се највећи део поменутих правила (посебно из аутономног права цркве), уз природне промене и ревизије примењује и данас. Правноисторијски приступ потврђује најважнију особеност верског градитељства, а то је да изградња верског објекта не подразумева само финансијску могућност и жељу појединца да сагради дом Божји, већ да у потпуности морају бити испоштовани и државни и црквени прописи којима је уређена изградња верских објеката.

Трећи део дисертације односи се на доношење урбанистичких планова, односно планирање изградње верских објеката. Питање које се овде покреће тиче се поступка

доношења урбанистичких планова, као и утврђивање потребе за изградњом верског објекта. Основ за планирање верских објеката у урбанистичким плановима је попис становништва као један од релеваната код утврђивања потребе за изградњом. У обзир се узимају и потребе цркава и верских заједница за изградњом у виду иницијатива које се подносе урбанистичким заводима, градским секретеријатима за послове грађевинарства и урбанизма. Истраживање се бави и проблематиком изградње верског објекта мањинске вероисповести у месту где се већински део становништва изјашњава као припадник друге вероисповести.

Четврти део дисертације се бави доношењем одлука о изградњи верских објеката у оквиру традиционалних цркава и верских заједница у Републици Србији (у наставку РС). Анализиран је аутономно правни режим одлучивања о изградњи у православној и римокатоличкој цркви, као и јеврејској и исламској заједници.

Пети део дисертације односи се на поступак који претходи извођењу радова, а састоји се од прикупљања неопходне техничке документације као предуслову за извођење радова. Изградња верских објеката у РС не може почети без издавања решења о грађевинској дозволи, документа техничке документације којим државни органи потврђују законску испуњеност свих услова верског градитељства. Издавању решења о грађевинској дозволи претходни прикупљање различитих докумената и потврда, од доказа права својине на парцели, пројекта верског објекта, урбанистичких и локацијских услова, намене земљишта, прикључака електричне енергије, јавног водовода и других.

Шести део посвећен је правном режиму извођења радова где поред техничке документације релевантне за световне власти, изградња верских објеката не може отпочети без испуњеног поступка из аутономног права. Овај поступак подразумева одобрење од стране духовне власти (унутар православне цркве је то благослов надлежног архијереја, тј. архијереја епархије на чијој територији се гради храм). Благослов се поред усменог и писменог дела огледа кроз праћење и учествовање у изградњи. Аутономним правом православне цркве се након изграђених темеља храма подразумева литургијски Чин освећења темеља храма. Након изграђеног темеља храма врши се пресек изградње, који је од подједнаке важности како за црквени тако и за световни поступак праћења и контроле изградње. Након завршене изградње православног верског објекта следи Чин

освећења храма, односно освећења Антиминса који омогућава да се у новоизграђеном храму може служити литургија и одвијати светотајински живот.

Седми део дисертације тиче се финансирања изградње верских објеката, што је увек актуелна тема како из световне тако и из црквене визуре. Неретко се дешава да се услед идеолошких и политичких околности власт супротстављала религији, тада би финансирање изградње искључиво зависило од сопствених средстава цркава и верских заједница, као и од доприноса донатора и ктитора. Ктиторско, основатељско и патронатско право су вековима били најважнији начини финансирања изградње верских објеката. Ктиторском, основатељском и патронатском праву посвећена је значајна пажња из разлога повезаности са изградњом, оснивањем и одржавањем верских објеката. Основа ктиторства је чињење добрих дела ради спасења сопствене душе, те из тога произлази да се спасење душе огледа у пружању жртве, и давању дела своје имовине и материјалних средстава за корист других.

Осми део истраживања посвећен је правним последицама верског статуса изградње верског објекта. Представљене су опште норме и правни статус црквене имовине и њен однос према надлежној црквеној општини, епархији и архијереју, ктиторима и задужбинарима. Може се уочити да се црква од најранијих времена бавила питањем својине на црквеним стварима и њиховим правним статусом. Даљим истраживањем пружа се одговор на низ питања везаних за правне последице верског статуса изградње, као што су правни промет (купопродаја, поклон, залога), *res in commercio* и *res extra commercio*, затим могућност или немогућност извршења и отуђења црквене имовине и верских објеката. Актуелна тема којој ћемо у истраживању приступити је питање опорезивања и пореских олакшица које се односе на верске објекте и црквену имовину.

Девети део дисертације истраживања тиче се упоредноправног приступа изградњи верских објеката у Француској, Немачкој, Грчкој и Сједињеним Америчким Државама (у наставу САД). Разлог за избор ових држава налази се у моделима државно-црквених односа који су својствени овим државама. Француска је лаичка држава са моделом строге одвојености државе и цркве, што посебне последице оставља на примеру изградње верских објеката. Немачка је држава у којој је на снази средишњи модел кооперативне

одвојености. У Немачкој цркве уживају привилегован статус – корпорација јавног права, што обезбеђује низ погодности када је у питању изградња верских објеката. У Грчкој је на снази модел државне религије. На први поглед делује и као најповољнији из разлога што је преовлађујућа религија (Православна црква), потпуно заштићена од стране државе, а активности државе и цркве су у апсолутном сагласју, што је посебно евидентно на примеру верског градитељства. У САД-у су држава и религија потпуно одвојене и активности државе и цркве су апсолутно слободне. Своје место у нашем истраживању САД-у је обезбедила најразвијенија планерска, урбанистичка и законодавна пракса која се односи на изградњу верских објеката.

Последњи, десети део дисертације посвећен је међународно-правним аспектима изградње верских објеката, за које се може рећи да постоје једино и крајње условно. Из визуре правом регулисане слободе вероисповести, може се говорити о изградњи верских објеката као неизоставном елементу ове слободе. Упоредно-правни и међународно-правни приступ омогућавају боље разумевање правног оквира који уређује црквено градитељство на европском и светском нивоу.

Закључак је обухватио изношење резултата у погледу доказаности постављених хипотеза и најважније закључке који произлазе из сваког дела дисертације.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Александра Васиљевића је оригиналан научни рад и користан допринос правној науци будући да представља значајно истраживање теме изградње верских објеката у Републици Србији. Значај докторске дисертације огледа се и у чињеници да предметна докторска дисертација истражује и продубљује тему која у домаћој литератури није у довољној мери истражена. Подстицај за ово истраживање су биле одредбе Закона о црквама и верским заједницама из 2006. године, где се у оквиру прописане делатности црква и верских заједница, поред богослужбеног простора и добротворне делатности налази верско градитељство. Одговор на питање правног и

црквеноправног режима изградње верских објеката у науци готово да и не постоји. Минималан је број научних радова који су се бавили овом темом на начин да се успостави одговарајући правни оквир да начело изградње верских објеката буде комплементарно и синтетички представљено.

Управо је комплементарност и синтетичко представљање крајњи резултат овог истраживања. Комплементарност се огледа у попуњавању теоријских и правних празнина којих је у овој области превише. Теоријске празнине налазе се у анализирању и дефинисању термина *верске градитељске делатности*, појма *верског објекта* и појма *богослужбених потреба*. Правне празнине се огледају у свим осталим поглављима овог истраживања, од доношења урбанистичких планова о изградњи верских објеката, преко правног режима извођења и изградње верских објеката до правних последица верског статуса изградње верских објеката.

Синтетичност се огледа у прикупљању и анализирању низа правних активности на основу којих се образује целина која повезује аутономно право верских организација и световно законодавство у једном раду. Хетерогеност области које се у истраживању преплићу представља његову највећу предност. Спајањем световног права са аутономним правом цркава и верских заједница на примеру верске градитељске делатности постиже се оригиналан резултат и истраживање са низом особености и предности. Синтетичност података о изградњи верских објеката из световног, грађевинског и верског аутономног права представљају резултат и циљ који ово истраживање и аутор постижу.

Евидентна је жеља аутора да својим радом пружи научни допринос развоју правне теорије кроз сагледавање регулативе која уређује изградњу верских објеката у Републици Србији. Научни допринос синтезе световног и аутономног права цркава и верских заједница на примеру изградње верских објеката директно доприноси развоју и побољшању државно-црквених односа и отвара једно ново и практично поглавље у области државно-црквеног права.

На основу свега претходно изложеног, Комисија је мишљења да докторска дисертација Александра Васиљевића под насловом „Изградња верских објеката – правни и црквеноправни аспекти“ представља квалитетно и одговорно спроведено истраживање које има научни и практични значај.

6. Закључак

На основу прегледа и оцене докторске дисертације под насловом „Изградња верских објеката – правни и црквеноправни аспекти“ кандидата Александра Васиљевића, Комисија налази да је дисертација урађена у складу са одобреном пријавом, да је одликује добар методолошки приступ и добро промишљен концепт рада, уз складно коришћење релевантне научне литературе.

Дисертација је у свим својим деловима и саопштеним резултатима оригинално научно дело, плод самосталног истраживачког поступка и промишљања и урађена је у потпуности у складу са позитивним прописима и праксом која је присутна на Правном факултету Универзитета у Београду.

На основу свега претходно наведеног, Комисија има задовољство да

п р е д л о ж и

Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду да прихвати овај рад као подобан за јавну одбрану, као и да одреди комисију пред којом ће Александар Васиљевић бранити предметну докторску дисертацију, у чијем би саставу били потписници овог реферата.

У Београду, 22. август 2024. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

др Милош Живковић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

др Зоран Деврња, ванредни професор
Православног богословског факултета
Универзитета у Београду

др Владимир Ђурић, виши научни сарадник
Института за упоредно право у Београду